

ANADOLU'DA OĞUZ TÜRKÇESİ TEMELİNDE İLK YAZI DİLİNİN KURULUŞU

Zeynep KORKMAZ*

Özet

Eldeki makalede, Anadolu Türk yazı dilinin oluşmasını hazırlayan etkenler ve Oğuzcanın Eski Anadolu Türkçesi ile nasıl bağımsız bir yazı dili durumuna geldiği konusu ele alınmıştır. Ayrıca bu dönem yazı dilinin daha sonraki gelişmelere temel oluşturan etkileri üzerinde de durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Oğuzca, Eski Anadolu Türkçesi, yazı dili.

The Formation of Turkish Language in Anatolia Within The Frame of Turkish Culture.

Summary

In this article, the factors that prepared the formation of Anatolian Turkish written language and the subject of how the Oğuz language and the old Anatolian Turkish become an independent written language were examined. Moreover, the effects of the written language of this era which caused the later developments were emphasized.

Key words: Oğuz language, old Anatolian Turkish, writing language.

1. Anadolu'da Türk yazı dilinin oluşması XIII. yüzyıla rastlar ve Türkiye Türkçesinin tarihsel gelişiminde, XIII-XV. yüzyıllar arasını dolduran ilk dönem olarak *Eski Anadolu Türkçesi* veya *Eski Türkiye Türkçesi* diye adlandırılır.

Anadolu bölgesindeki tarihî, siyasi, sosyal ve kültürel değişimler, doğal olarak etkisini dile de yansıttığı için, dilin yapısında kendini gösteren önemli birtakım farklılıklar, dil tarihinde değişik adlandırmalarla anılan yeni dönemler oluşturmuştur. Bunlar bilindiği üzere, Eski Anadolu Türkçesinden sonra gelen ve XV. yüzyıl ortalarından XIX. yüzyıl ortalarına, yani genel bir sınırlandırma ile 1839 Tanzimat Dönemine kadar uzanan *Klasik Osmanlı Türkçesi* dönemi ile, onu izleyen ve dil yapısı bakımından birbirinden az ya da çok oranda birtakım ayrılıklar göstererek, Tanzimat ve Servet-i Fünûn dönemlerini içine alan Yenileşme Dönemi Osmanlı Türkçesi veya Yeni Osmanlıca diye adlandırılan dönem ile bunu izleyen *Millî Edebiyat* ve *Cumhuriyet Dönemi Türkçeleridir*.

* Prof. Dr.

Bizim konumuz Türk kültürü çerçevesinde Anadolu'da Türk yazı dilinin oluşumu olduğu için, konuyu yalnız başlangıç dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi üzerinde yoğunlaştıracamız.

2. Eski Anadolu Türkçesinin temel dayanağı Oğuzca ve Oğuzcanın konuşma dilidir. Oğuzların tarihî varlıkları eldeki belgelere göre VI. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Köktürklere ait *Orhun* ve *Yenisey Yazıtları*'ndaki kayıtlardan ve bu konuda yapılan araştırmalardan, Oğuzların VII. yüzyılın ilk yarısında *Yenisey* bölgesindeki Barlık Irmağı yörelerinde, VII. yüzyılın 2. yarısından sonra da Tula Irmağı boylarında ve Ötüken yöresinde oturdukları bilinmektedir. Oğuzlar, Köktürklerin yerini alan Uygurlar döneminde de Orhun Irmağı bölgesindedirler. Bu Türk kavmi Karahanlılar döneminde de sahnede olmuş ve varlıklarını Karahanlıların batısındaki sınır bölgelerinde sürdürmüşlerdir. Oğuzların IX-XI. yüzyıllar arasındaki dönemde, Aral Gölü kuzeyindeki steplerde ve Seyhun (Sirderya) Irmağı'nın iki yakasında oturdukları, hattâ bir birtakım şehirler de kurarak ve bir Yabgu devleti oluşturarak kısmen yerleşik kısmen de göçebe yaşayışlarını sürdürdükleri tarihî ve coğrafi kaynakların verdikleri bilgilerden anlaşılmaktadır.¹ Ancak, Oğuzlar ta VI. yüzyıldan başlayarak XIII. yüzyıla kadar Köktürk, Uygur, Karahanlı ve Harezmi devletlerinin sınırları içinde önemli bir etnik unsur olarak yer aldıkları hâlde, ne yazık ki bu yüzyıllar zarfında bağımsız bir yazı diline sahip olamamışlardır. Gerçi, Köktürk ve Uygur devletlerinin yazı dillerini temsil eden *Eski Türkçe Döneminin Yenisey ve Orhun Yazıtları* ile *n lehçesi* metinlerinde belirtiler hâlinde Oğuz Türkçesi özelliklerine rastlanmaktadır.² Kaşgarlı Mahmud da XI. yüzyılda Oğuzların elde ettikleri büyük siyasi güç dolayısıyla *Divanü Lûgati't-Türk* adlı ansiklopedik sözlüğünde Oğuzlara ve Oğuzcaya önemli bir yer ayırmıştır.³ Ne var ki, Kaşgarlı'nın verdiği bilgilere göre XI. yüzyıl Oğuzcası da daha bir geçiş dönemini yaşamaktadır. Oğuzların VI-XIII. yüzyıllar arasında Orta ve Batı Asya'da etnik açıdan böyle güçlü bir varlık göstermelerine rağmen, bu dönemde bağımsız bir yazı dili kuramamış olmalarının başlıca nedeni, bağımsız bir devlet kuramamış olmalarıdır. Anadolu'da bağımsız bir yazı dilinin kuruluşu için Anadolu Selçuklu Devleti'nin kuruluşunu ve bunun devamı olan *Anadolu Beylikleri* dönemini beklemek gerekmiştir.

Tarihî kaynakların verdiği bilgilere göre, XI-XIII. yüzyıllar arasında Harezmin Türkleşmesinde Kıpçaklarla birlikte önemli bir etken olan Oğuzlar, Aral Gölü ve Sirderya yakasından Harezmi yoluyla Horasan'a kadar uzanarak orada 1040 yılında Büyük Selçuklu Devleti'ni kurmuşlardır. Batı Türkistandan başlayan bu göçler, daha batıda İran ve Azerbaycan üzerinden Anadolu ve Irak'a kadar uzanarak Anadolu'nun da süratle Türkleşmesine yol açmış; 1071 Malazgirt zaferinden sonra da 1077 yılında *Anadolu Selçuklu Devleti* kurulmuştur.

XII-XIII. yüzyıllarda Harezmi bölgesinin, Hazar Denizi'nin ve Karadeniz'in kuzeyinden gelen Oğuz ve Kıpçakların da katılımıyla iyiden iyiye Türkleştirilmiş olması, VI-XIII. yüzyıllar arasında birbirinin devamı niteliğinde tek bir kol hâlinde

1 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca", *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. I, TDK 2005, s. 268 ve ö. Bu konuda 1. ve 2. dipnotlarda gösterilen eserler (Eser kısaltması TDÜA).

2 Ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Eski Türkçedeki Oğuzca Belirtiler", *TDÜA*, C. I, 2005, s. 205-216

3 Ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Kaşgarlı Mahmud ve Oğuz Türkçesi", *TDÜA*, C. I, s. 141-253.

ilerleyen ortak yazı dilini artık Harezm Türkçesinden başlayarak bir dallanma sürecine sokmuştur. Bu dallanmanın doğu kolu Çağatay yazı dilinin oluşmasına temel hazırlarken kuzeydeki Altınordu kolu ile güneydeki Mısır-Suriye kolu, Kıpçak yazı dilinin, Anadolu'ya uzanan batı kolu da Oğuzcaya dayanan bağımsız yeni bir yazı dilinin oluşmasına temel hazırlamıştır.

O günün sosyal ve kültürel koşulları dolayısıyla Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi, Anadolu Selçuklu Devleti'nde de resmî dil Farsça idi. Daha doğrusu din dili ve medrese dili olarak Arapça, divan dili ve edebiyat dili olarak da Farsça yürürlükte idi. Yalnız halkın dili Türkçe olduğu için devlet, halkla olan ilişkilerinde elbette Türkçeye başvuruyordu. Gerçi, Anadolu'ya dalgalar hâlinde göç eden Türk kitlelerinin büyük çoğunluğunu oluşturan Oğuzlar, Anadolu'ya hazır bir yazı dili getirmemişlerdir. Ama sözlü edebî geleneklerini de birlikte getirdikleri için, Orta Asya ile olan kültürel bağlantıları sürmekte⁴ ve bunun uzantıları yer yer Anadolu'da da görülmekte idi. Devletin halkla olan ilişkilerinde Türkçeye başvurma gereği dolayısıyla, halka sıradan dinî bilgiler vermek ve tasavvuf ilkelerini halk arasında yaymak amacıyla yazılan eserlerin dili de Türkçe idi. Bunlara daha sonra yapacağımız sınıflandırmada adları bildirecek olan destani nitelikteki eserlerle, bazı halk edebiyatı ürünleri de katılabilir. Bu bakımdan Anadolu Selçuklular Döneminde her ne kadar yazı dili Türkçe değil idiyse de halkın dilinin Türkçe olması ve halka seslenen eserlerde Türkçeye başvurulması nedeniyle, XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyıla giren zaman sürecinde birtakım Türkçe eserler de ortaya konmuş olduğundan, resmen olmasa bile fiilî olarak Türkçenin XII-XIII. yüzyıllar Selçuklular Döneminde de artık bir yazı diline doğru yönelen ilk adımlarını attığı görülmektedir. Ancak, Anadolu bölgesinde, eski Doğu Türkçesinin kalıntılarından ayıklanmış, Oğuzcaya dayalı yepyeni bir yazı dilinin asıl kuruluş dönemi ise, Selçuklu Devleti'nin parçalanmasından sonra devreye giren Anadolu Beylikleri döneminde dir.

3. XIII. yüzyıl Moğol akını önünde batıya göç eden ve çoğunluğunu Oğuzların oluşturduğu göçler, Anadolu bölgesinin iyiden iyiye bir Türk ülkesi durumuna gelmesini sağlamıştır. Moğol akınından önce, Anadolu'da Selçuklu Devleti'ne sınır boyları çarpışmalarında uç beyleri görevini yüklenen Anadolu Türkmen Beyleri, Moğol egemenliği altına düşen devletin 1307 yılında parçalanması üzerine, buldukları yerlerde bağımsızlıklarını ilan ederek Anadolu Beylikleri Dönemini başlatmışlardır. İşte bu dönem, Anadolu'da Türkçeye dayalı bağımsız ve güçlü yeni bir yazı dilinin oluşmasını gerçekleştiren bir rönesans yani yeniden doğuş dönemi niteliğindedir.

Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yerini alan ve batıdan doğuya, kuzeyden güneye doğru uzanan başlıca Beylikler şunlardır: *Ladik* (Denizli), Honas ve Dalaman yörelerinde *İnançoğulları* (1261-1368); Milas-Muğla ve kısmen Aydın-Denizli yörelerinde *Menteşeoğulları* (1280-1424); Manisa-Gördes-Turgutlu ve Denizli yörelerinde *Saruhançoğulları* (1302-1410); Birgi-Selçuk-İzmir ve dolaylarında *Aydinoğulları* (1308-1496); Afyon ve yöresinde *Sahip Ataogulları* (1275-1341);

4 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1980, s. 333.

Balıkesir-Çanakkale yörelerinde *Karesi Beyliği* (1297-1360); Kütahya-Uşak, Denizli ve Afyon çevrelerinde *Germiyanoğulları* (1300-1429); Beyşehir, Seydişehir ve yörelerinde *Eşrefoğulları* (-1326); Isparta, Eğirdir, Burdur ve Antalya yörelerinde *Hamitoğulları*; kuzeybatı Anadolu'nun Eskişehir, Bursa yörelerinde *Osmanoğulları* (1243); Güney Anadolu sahillerinde *Alaiye Beyliği* (1293-1471); Maraş-Elbistan bölgesinde *Dulkadiroğulları* (1339-1521); Adana bölgesinde *Ramazanoğulları* (1352-1608); Orta Anadolu'nun Sivas, Kayseri, Niğde, Tokat, Amasya bölgesinde *Kadı Burhaneddin Devleti* (1344-1398); Konya, İçel ve Ermenek bölgelerinde *Karamanoğulları* (1256-1483); Karadeniz bölgesinde Trabzon ve Sinop yörelerinde *Pervaneoğulları* (1277-1322) Beylikleri.⁵ Bunlar içinde en güçlüleri *Karamanoğulları*, *Germiyanoğulları*, *Osmanoğulları*, *Aydınoğulları*, *Saruhanogulları*, *Menteşeoğulları* gibi beyliklerdir.

Anadolu'nun siyasi tarihinde, Selçuklu Devleti'nin yıkılıp parçalanmasından başlayarak Osmanlı Beyliği'nin öteki beyliklerin varlığına son veren güçlü bir devlet hâline geçişine kadar uzanan dönem "Beylikler Devri" veya "Beylikler Dönemi" diye adlandırılır. Bu dönem XIII. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl başlarına kadar sürer.

4. Anadolu Beyliklerinin başlarında bulunan, Arap ve Fars kültürüne de pek aşına olmayan Türkmen beyleri, bilinçli bir tutumla Türkçeye sarılmışlardır. Dolayısıyla, bu dönem, Anadolu'da Arap ve Fars dillerine karşı Türkçeyi egemen kılma mücadelesinin verildiği bir dönemdir. Karamanoğlu Mehmed Bey'in 1277 yılında Konya'yı Selçuklu Sultanı II. Alaaddin Keykubat'tan alıp Cimri'yi saltanat tahtına geçirdikten sonra divan toplayarak "*Şimden girü hiç kimesne kapıda ve divanda ve mecâlis ve seyranda Türki dilinden gayri dil söylemeye*", "*deFTERleri dahı Türkçe yazalar*" şeklindeki buyruğu⁶, aynı zamanda öteki bütün Anadolu beylerinin de duygu ve tutumlarına tercüman olan bir buyruktur.⁷

İşte bu bilinçli tutum dolayısıyla ki, Beylik merkezlerindeki saraylarda, kısa zamanda dil, edebiyat, düşünce, bilim ve kültür hayatı açısından yeni bir filizlenme dönemi başlamış ve kısa sürede bu filizlenme gürleşerek meyvelerini çok yönlü eserler hâlinde ortaya koymuştur. Bu bakımdan Anadolu Beylikleri Dönemi, Türk dili tarihinde ilk kez Oğuzcaya dayalı bütünleşmiş bir yazı dilinin oluşma dönemidir. Böyle bir oluşma sürecinin ürünü olan Eski Anadolu Türkçesi, genel bir sınırlandırma ile XIII. yüzyılın 2. yarısından XV. yüzyıl ortalarına kadar sürer. Bu yazı dilinin başlangıç ve bitişini kesin birer tarihe bağlamak mümkün değildir.

Eski Anadolu Türkçesi dil yapısı ve temel nitelikleri açısından kendi içinde üç alt döneme ayrılır: Bu dönemler:

a. Selçuklu Dönemi Türkçesi,

5 Anadolu Beylikleri üzerinde geniş ve ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988; Yaşar Yücel, *Çobanoğulları-Candaroğulları Beylikleri*, Ankara 1980, s. 1-18; Aynı yazar, *Kadı Burhaneddin Ahmet Devleti*, Ankara 1970; Paul Wittek (çev.: O. Ş. Gökyay), *Menteşe Beyliği*, Ankara 1944, Himmət Akın, *Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1968.

6 bk. İbn Bîbî, *Tevârih-i Âli Selçuk* (Yazıcı-zâde Ali çev.), Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı, R. 1391, YP. 404/b-14.

7 Daha ayrıntılı bilgi için bk. Z. Korkmaz, "Anadolu Beylikleri Devrinde Türk Dili ve Karamanoğlu Mehmet Bey", *TDÜA*, C. I, Ankara 2005, s. 424-428.

b. Beylikler Dönemi Türkçesi,

c. XV. yüzyıl ortalarına kadar süren Osmanlı Dönemi Türkçeleridir.

Bu üçüncü dönem, Anadolu'daki son beyliklerin de siyasi varlıklarına son verilerek, Osmanlı idaresine alındığı bir dönem olmasına rağmen, dil yapısı bakımından genellikle Beylikler Döneminden farksızdır. Onun doğal bir devamı durumundadır.

Şimdi kısaca bu dönemlerin temel özelliklerine ve başlıca eserlerine işaret edelim:

Selçuklu Dönemi Türkçesi:

Anadolu Selçuklu Döneminden günümüze kadar uzanan eserlerin sayısı oldukça azdır. Bunlardan bir kısmı eldedir. Bazıları da bize ulaşamamıştır. Varlıkları yalnız bazı kaynaklarda verilen bilgilere ya da bunların XIII. yüzyıldan sonraki kopyalarına dayanmaktadır. Söz gelişi Şeyyat İsa'nın *Salsalnâme*'si, yazarı bilinmeyen *Şeyh San'an Hikâyesi*, Anadolu'daki İslam fetihlerini işleyen *Battalnâme*, destani bir roman niteliğindeki *Danişmentnâme* gibi eserler bu niteliktedir. Bu eserlerin günümüze kadar gelememiş olmaları, Haçlı Seferleri ve XIII. yüzyıl Moğol istilası ile birçok eserin tahribata uğramış olması ile açıklanabilir.

Bu dönemden günümüze ulaşabilen eserlerin sayısı da sınırlıdır. Bunlar dil yapıları bakımından iki gruba ayrılabilir.

Birinci gruptakiler yani XII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIII. yüzyılın ilk yarısına giren *Behcetü'l-hadâik fi mev'izeti'l-halâik*, *Kitâb al-Faraiz*, *Kudurî Tercümesi*, *Kitâb-ı Güzide* gibi dinî eserlerle Ali'nin *Kıssa-i Yûsuf*'u gibi eserlerin yazıldığı yerler belirli değildir. Ancak, bu eserler üzerinde çalışmalar genellikle bu dönemin Anadolu'suna dâhil etmişlerdir. Söz konusu eserler dil yapıları bakımından bir yandan Oğuzca özellikler taşıırken bir yandan da Orta Asya'nın yazı dili olan Karahanlı Türkçesinin izlerini taşımaktadır. Bu nedenle araştırmacılar tarafından "Karişik dilli eserler" diye adlandırılmıştır.

Daha önce işaret edildiği üzere, Oğuzların X. XI. yüzyıllarda Karahanlıların batı sınırlarında, Aral Gölü çevresinde ve Sirderya Irmağı'nın iki yakasında Yenikent merkez olmak üzere kurdukları Yabgu Devleti ile yüksek kültürlü bir yerleşime geçtikleri, XI. yüzyılda Kâşgarlı Mahmud'un Oğuzcanın yapısı üzerine verdiği bilgiler ve XII. yüzyıldan başlayarak Harezm bölgesinin beşiklik ettiği yeni yazı dillerinin oluşumunda Karahanlı-Harezm, Karahanlı-Kıpçak doğrultusundaki gelişmeler yanında, Karahanlı-Oğuz-Türkmen doğrultusundaki eğilim ve gelişmeler de dikkate alınrsa, yukarıda adlarını verdiğimiz eserler ile Oğuz Türkçesinin XIII. yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan devrede bir geçiş dönemi yaşadığı yargısına varılabilir.

Selçuklular Dönemine ait eserlerin bir kısmı da dil yapıları bakımından doğrudan doğruya Oğuz Türkçesini temsil eden eserlerdir. Ahmed Fakih'in *Çarhname*'si ile *Kitabu Evsaf-ı Mesacidi's-şerife*'si, Hoca Dehhâni'ni *Manzumeleri*, Şeyyat Hamza'nın *Yusuf ve Zeliha*'sı, Mevlana ve Sultan Veled'in Türkçe beyit ve manzumeleri ile Yunus Emre'nin şiirleri günümüze kadar uzanan bu nitelikte eserlerdir.

Karışık dilli eserler ile Selçuklu Döneminin dil yapısı üzerine daha önce tarafımızdan ve öteki bazı meslektaşlarımız tarafından epeyi yayın yapıldığı için burada dilin özelliklerini sıralamadan eldeki yayınlara gönderme yapmakla yetiniyoruz.⁸

Anadolu'nun siyasi tarihinde, Selçuklu Devleti'nin yıkılıp parçalanmasından başlayarak Osmanlı Beyliği'nin öteki Anadolu beyliklerinin varlığını sona erdiren güçlü bir devlet durumuna geçişine kadar uzanan dönem, Beylikler Dönemi diye adlandırılır ve XIII. yüzyıl sonlarından XV. yüzyıl başlarına kadar uzanır. Buna, Eski Anadolu Türkçesinin dildeki doğal devamı olması dolayısıyla XV. yüzyıl başlarından 1453'te İstanbul'un fethine kadar uzanan dönemi de eklemek gerekir.

Anadolu Beylikleri Dönemi, artık Anadolu'nun tam bir Türk ülkesi durumuna girmesi, siyasi, sosyal ve kültürel koşulların da elverişli olması nedeniyle, Oğuz Türkçesinin bütünüyle konuşma dilinden yazı diline dönüşerek çok çeşitli alanlarda telif, Arap ve Fars dillerinden çeviri ve uyarlama yolları ile hem manzum hem mensur pek çok eserin ortaya konduğu verimli bir dönemdir. Telif eserler yanında, Farsçadan ve kısmen de Arapçadan uyarlama yoluyla yapılan çeviriler, yazı diline bir güç kazandırdığı gibi, bu dönemdeki Türk kültürünün zenginleşmesine de yardımcı olmuştur.

Anadolu Beylikleri ve onun devamı olan dönemin başlıca temsilcileri ile ortaya koydukları eserler şunlardır:

Yunus Emre (1241(?)-1320): Yaşamı XIV. yüzyılın ilk çeyreğine de taşan Yunus Emre, edebî gücünün daha sonraki yüzyılları da etkilemesi dolayısıyla, aynı zamanda Beylikler Dönemi'ni de temsil eder. Aruz ve hece vezniyle yazılmış şiirlerinden oluşan bir *Divan*'ı ile *Risalütü'n-Nushiyye* adlı ahlaki bir mesnevîsi vardır.

Gülşehri'nin 1317'de ünlü İran şairi Feridü'd-dîn Attar'dan çevirip yeni ilavelerle genişleterek özgün bir eser durumuna getirdiği 4300 beyitlik *Mantıku't-Tayr*'ı ile 167 beyitlik *Kerâmât-ı Ahi Evran* mesnevisi; Âşık Paşa'nın *Fakr-nâmesi*, *Vasf-ı Hâl*, *Kimya Risalesi* gibi küçük eserleri bir yana bırakılırsa, on iki bin beyitlik *Garb-nâme*'si (1330) çok ünlüdür. Hoca Mes'ud'un *Ferhenk-nâme-i Sadi*'si ile Farsçadan çevirdiği ve araya kendi gazellerini de katarak süslediği romantik bir aşk hikâyesi olan 5468 beyitlik *Süheyl ü Nevbahar* (1350)'i; Kaygusuz Abdal'ın *Divan*'ı ile *Gülistan*, *Cevher-nâme*, *Minber-nâme* adlı mesnevileri; Süle Fakih'in *Yusuf ve Züleyha* mesnevisi; Aydınoğlu İsa Bey adına Nizami'den çevirdiği *Hüsrev ü Şirin*'i; Kul Mes'ud'un Aydınoğlu Umur Bey adına Farsçadan aktardığı, hayvan hikâyelerine dayanan mensur hikemî bir eser olan *Kelile Dimne*'si; Kadı Burhaneddin'in *Divan* (1339)'i; Şeyhoğlu Mustafa Sadru'd-din (1340 (?)-1410)'in 7903 beyitlik *Hurşid-nâme*'si, *Kenzü'l-kübera* ve *Mehekkü'l-ulema*, *Kabus-nâme* ve yine hayvan hikâyelerine dayanan ahlaki-siyasi nitelikteki *Marzuban-nâme Tercümelere* gibi mensur eserleri; Fahrî'nin *Hüsrev ü Şirin* (1367) mesnevisi; Erzurumlu Mustafa Darîr'in *Kıssa-i Yusuf*, *Sîretü'n-Nebî*, *Fütuhu's-Şam*, *Yüz Hadis* ve *Yüz Hikâye* adlı eserleri; Aydınoğlu, Mehmed Bey

8 Karışık dilli eserlerin ve Selçuklu Türkçesinin dil yapısı için bk. Z. Korkmaz, *TDÜA*, C. I, Ankara TDK 2005, s. 241-267 arasındaki makaleler ve "XI-XIII. Yüzyıllar Arasında Oğuzca", s. 268-273; "Selçuklular Çağı Türkçesinin Genel Yapısı", s. 274-286 ve buralarda gösterilen bibliyografya. Ayrıca Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2000, s. 59-68: "Selçuklular Dönemi".

adına Salebi'nin bir eserinden çevrilen *Kıyas-ı Enbiya*; yine Anadolu beylerinden bazıları için yazılan *Cevâhîrî'l-asdaf* adlı *Kur'an* tercümesi ile *Yâsin Tefsiri*, *İhlas Tefsiri*, *Fatiha Tefsiri*, *Sure-i Mülk Teksiri* gibi *Kur'an-ı Kerim*'den alınmış sure ve ayet tefsirleri; Mehmed adlı bir şairin Emir Süleyman adına kaleme aldığı *Işk-nâme*'si (1398); bunlara eklenecek çeşitli gazavât kitapları; Hacı Paşa'nın *Müntehab-ı Şifa*, *Teshil* adlı tıpla ilgili eserleri, Geredeli İshak bin Murad'ın *Edviye-i Müfred*e, Ali Çelebi'nin, *Yadigâr-ı İbn Şerif* adlı tıp kitapları; Ahmedî'nin (1390'da tamamlanan) *İskender-nâme*'si ile XV. yüzyılın ilk yarısına giren *Cemşid-ü Hurşid*, *Tervihü'l-ervâh*, *Esrar-nâme* adlı eserleri; Ahmed-i Dâî'nin (?-1421) Türkçe *Divan*'ı, *Çeng-nâme*'si, *Vasiyet-i Nuşirevan* ve *Camasb-nâme Tercümesi*; *Tercüme-i Tefsîr-i Ebü'l-leys es-semerkandî*; *Tezkiretü'l-Evliya*, *Tabir-nâme* adlı eserler; asıl adı *Kitâb-ı Dedem Korkut Alâ Lisân-ı Tâife-i Oğuzan* olan ve Oğuzların destani hikâyelerine dayanan ünlü *Dede Korkut Hikâyeleri*; halk hikâyeleri niteliğindeki *Kırk Vezir Hikâyeleri*; Gelibolulu Zaîfi Muhammed'in *Gazavat-ı Sultan Murad Han*'ı; Şeyhi'nin *Divan*'ı, *Hüsrev ü Şirin*'i, *Har-nâme*'si, Devletoğlu Yûsuf'un, *Hikaye Terümesi*; Mercimek Ahmed'in *Kabus-nâme Tercüme*'si; Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'si; kardeşi Ahmed Bican'ın *Envarü'l-Aşıkân*'i; Süleyman Çelebi'nin *Mevlid* (Vesiletü'n-Necat)'i ilk sırada akla gelen eserlerdir. Bunlara daha başka nice eser eklenebilir. Biz bu örnekleri, Anadolu Türkçesinin oluşma döneminde bile ne kadar çok eser ortaya konduğunu belirtme bakımından sıralamakla yetindik.⁹

Yukarıdan beri özet olarak vermeye çalıştığımız siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeler, Anadolu bölgesinde, Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırılan yeni ve zengin bir yazı dilinin kurulmasına yol açmıştır.

Eski Anadolu Türkçesi söz varlığı bakımından Eski Türkçe (İslam öncesi Türk dili dönemi) ile ortaklaşan birtakım özellikler göstermekle birlikte¹⁰, dilin ses ve şekil yapıları bakımından Doğu Türkçesini temel alan Karahanlı Türkçesinden tümüyle ayrılan özelliklere sahiptir. Söz gelişi:

1. Kelime başındaki *k->g-* değişimi (*kez-* > *gez-*, *kir-* > *gir-*, *kök* > *gök*, *köl* > *göl* vb.).

2. Ön seste *b->p;*, ön, iç ve son seslerde *b->v-* değişimi (*biñar* > *piñar*; *busu* > *pusu*, *barmak* > *parmak*; *bar-* > *var-*, *bir-* > *vir-*, *yablak* > *yavlak*, *tabışkan* > *tavşan*, *ab* > *av*, *eb* > *ev* vb.

3. *t->d-* değişimi: Eski Türkçede ön seslerinde *t-* bulunan sözlerin *d-*'ye dönüşümü ince sıradan sözcüklerde çok daha yaygındır. Kalın sıradan sözcüklerde ise ikili bir durum söz konusudur: *teg-* > *deg-*, *teve* > *deve*, *titre-* > *ditre-*, *türe-* > *düre*, *tag* “dağ”, *tal* “dal”, *tamu* “cehennem”, *tegül* “değil”, *togru* “doğru”, *tatlıg* > *datlu*, *tunç* > *dunç*, *tokun-* > *dokun-* vb.

9 Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış eserler hakkında daha ayrıntılı bilgiler için Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 2000, s. 68-85; Gürer Gülsevin - Erdoğan Boz, *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara 2004, s. 56-73; Zeynep Korkmaz, “Türkiye Türkçesi” maddesi, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXXII/261, s. 393-397; “Eski Anadolu Türkçesi”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C. III, TDK yay., Ankara 2007, s. 127-140; “Anadolu Beylikleri Döneminde Dil ve Edebiyat”.

10 Geniş bilgi için bk. Saadet Çağatay “Zur Wortgeschichte des Anatolisch-Türkischen” (Anadolu Türkçesindeki söz varlığının tarihi üzerine), *Ural-Altäische Jahrbücher*, C. XXXII/1-2, s. 78-87.

4. Eski Türkçede birden çok heceli sözlerin sonlarında bulunan -g ünsüzü ile yapım ve çekim eklerinin başlarındaki g-'lerin düşmesi: *arıg* > *aru* "temiz", *adrig* > *ayru*, "ayrı", *kapıg* > *kapu*, *yalgan* > *yalan*, *emgek* > *emek* vb.

5. Kalın sıradan sözlerin iç ve son seslerinde görülen *k* > *ħ* değişimi (*arka* > *arħa*, *bak-* > *baħ*, *budak* > *budaħ* vb.);

6. *yalhñuz* > *yalgız* "yalnız", *iñen* > *igen* "pek", *eñirt- egirt-* "kuşatmak" örneklerinde görülen *ñ* > *g* değişimi ve ünsüz ikizleşmesi gibi.

Bunlara ünlü ve ünsüz değişimi ile ilgili daha birçok örnek eklenebilir.

7. Şekil bilgisi açısından, Karahanlı Türkçesinde bulunmayan Oğuzcaya özgü yeni şekiller yer almıştır. Söz gelişi, *yoru-* "yürümek" yardımcı fiilinin geniş zaman çekimi olan *-yoru-r* şeklinin, bir esas fiilin zarf-fiili üzerine gelerek *-A yorur* biçimi ile şimdiki zaman kipini oluşturması (*al-a yorur* "alıyor", *gele yorur* "geliyor" vb.

-p zarf-fiil ve *dur-* yardımcı fiili ile oluşturulan *alıp-durur* "almıştır", *viripdür* "vermiştir", *sarmaşup-durur* "sarmaşmıştır" biçimindeki geçmiş zaman kipinin kurulması: *gör-esi göz*, *yi-y-esi vakt*, *işid-esi kulak*, *varacak yir*, *veril-ecek nesne* örneklerinde görülen *-AsI*, *-AcAk* isim-fiilleri ile bunların *alısaram* "alacağım", *alısar*, *geliserem* "geleceğim", *solısar* "solacak", *yiyeceksin* vb. örneklerde görülen çekimli fiil türleri;

alıcak "alınca", *göricek* "görünce", *tutıcak* "tutunca", *kıyamet kopıcağaz* "kıyamet kopar kopmaz", *göricegez* "görünce, görür görmez", *bakıncak* "bakınca", *atadan görmeyince*; *açuban* "açarak", *delüben* "delerek", *bağlanuban* "bağlanarak", *yiüyüben* "yiyerek" vb. örneklerde yer alan *-IcAk*, *-IncAk*, *-IcAgAz* vb. zarf-fiil ekleri yazı diline bu dönemde girmiştir. Bunlara, ses ve şekil bilgisi açısından Karahanlı Türkçesinden farklı daha nice şekil ve örnekler katılabilir. Ancak, amacımız Eski Anadolu Türkçesinin özelliklerini sıralamak değil, niteliğini belirtmek olduğu için, yalnızca birkaç örnek vermekle yetindik.¹¹

Bir de belirtelim ki Arap ve Fars dillerinden yapılan çeviriler yoluyla dile bazı Arapça ve Farsça sözler girmişse de bunların sayısı çok sınırlı ve oranca bir sonraki dönemin Osmanlı Türkçesi ile karşılaştırılamayacak derecede azdır.

Bir de XI-XIII. yüzyıllar arasındaki göçlerle Anadolu'ya 24 Oğuz boyu dışında az sayıda Kıpçak, Çiğil, Kanglı vb. daha başka Türk boyları da göç etmiş olduğu¹² ve 24 Oğuz boyu arasında Kâşgarlı Mahmud'un da belirttiği üzere¹³ başlangıçtan beri birtakım ağız ayrılıkları bulunduğu için Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan eserlerin dil yapılarında, bu durumdan kaynaklanan birtakım ses ve şekil bilgisi ayrılıkları da söz konusudur.

11 Eski Anadolu Türkçesinin dil yapısı üzerinde geniş bilgi için not 9'da verilen yayınlara bk.

12 bk. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1992, s. 173; Zeynep Korkmaz, "Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihî Devirlerle Bağlantısı Üzerine", *TDÜA*, C. II, TDK yay., Ankara 2007, s. 635.

13 *Divanü Lügati'l-Türk*, Besim Atalay çev.: ,TDK yay., Ankara 1992, C. I, s. 29-30, 55.

Sonuç:

Yukarıdan beri yapılagelen kısa değerlendirmelerden sonra, Türk dilinin Anadolu bölgesinde yepyeni bir oluşumla Eski Anadolu Türkçesinde ortaya koyduğu sonuçları şu noktalarda özetleyebiliriz:

1. Eski Anadolu Türkçesi, bir yandan konuşma dilini yazı diline dönüştürme savaşımı verirken bir yandan da Selçuklu Türkçesindeki Doğu Türkçesinden gelme bazı kalıntıları temizlemeye çalışmış ve bunun dışında, Farsçaya karşı bilinçli bir mücadele vererek doğrudan doğruya Oğuz lehçesine dayalı bir yazı dilinin oluşmasını gerçekleştirmiştir. Gerçi Arapça ve Farsça ile kıyaslanarak o dönem dilinin yetersizliğinden yakınan bazı şair ve edipler olmuştur.¹⁴ Oğuzca bu dönemde bir geçiş mücadelesinin içinde olduğu için bu yakınmalar olağandır. Ancak, bunlar böyle geçici birer yakınma olmaktan ileriye geçememiş ve yazı dilinin oluşumu tamamlanmıştır.

2. Böyle bir oluşumu temsil eden Eski Anadolu Türkçesi, Türk dil ve kültür tarihinde bir dönüm noktası oluşturur. Çünkü, Oğuz Türkçesi, siyasi, sosyal ve kültürel koşulların etkisi altında, VI-XIII. yüzyıllar arasındaki belirsizlikten ve tarihin sisli perdesi altında eriyip kaybolmaktan kurtularak bağımsız ve zengin bir yazı dili hâlinde varlığını ortaya koyabilmiştir.

3. Bu yazı dilinin oluşması ile, Oğuz Türkçesinin ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı açısından Eski Türkçe ile ortaklaşan yanları dışında, klasik Doğu Türkçesinden ayrılan dil yapısı bütün ayrıntıları ile gün ışığına çıkmıştır.¹⁵

4. Eski Anadolu Türkçesinin böyle bağımsız ve zengin bir yazı dili durumuna gelişi, Oğuz lehçesinin daha sonraki dallanmasında da önemli bir etken olmuş; zamana ve yeni sosyal, kültürel koşullara bağlı değişme ve gelişmelerle Osmanlı Türkçesinden başlayarak, Türkiye Türkçesi, Kırım Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Gagavuzca gibi lehçe kollarını içine alan Güneybatı Türk lehçeleri grubunun oluşmasına temellik etmiştir.

5. Eski Anadolu Türkçesi, bir yandan Osmanlı Türkçesine ve Türkiye Türkçesine uzanan yazı dili temelindeki gelişmesini tamamlarken bir yandan da yazı dilinin baskısından uzak kalan değişim ve gelişmelerle Anadolu ve Rumeli ağızlarının oluşmasına temel hazırlamıştır. Yapısında var olan çok çeşitli özellikler ile günümüz Anadolu ve Rumeli ağızlarındaki zenginlik ve çeşitliği beslemiştir.

Eski Anadolu Türkçesi ile günümüz Anadolu ve Rumeli ağızlarındaki bu bağlantı, 24 Oğuz boyundan gelen ve dile yansıyan ağız ayrılıklarının tespitine ve tarihî diyalektoloji çalışmalarına da dayanak görevini yapacaktır.¹⁶

14 Bu konuda bk. "Anadolu Yazı Dilinin Tarihi Gelişmesinde Beylikler Devri Türkçesinin Yeri", *TDÜA*, C. I, Ankara TDK yay., 2005, s. 420/1.

15 Bu konuda bk. Zeynep Korkmaz, "Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri", *TDÜA*, C. III, TDK yay., Ankara 2007, s. 151-157.

16 Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Korkmaz, not 11'de verilen eser, s. 631-640.